

Ανήλικοι πρόσφυγες και υπηρεσίες εκπαίδευσης. Δικαίωμα στην εκπαίδευση και υποχρεώσεις του κράτους.

Κωνσταντίνος Τσιτσελίκης, καθηγητής Πανεπιστημίου Μακεδονίας

Η ανάγκη για παροχή εκπαίδευσης σε μεγάλο αριθμό ανήλικων προσφύγων σε δομές φιλοξενίας στην Ελλάδα θέτει μια σειρά ερωτημάτων: Ποια είναι τα δικαιώματα των παιδιών στην εκπαίδευση; Ποιος έχει την υποχρέωση παροχής υπηρεσιών εκπαίδευσης; Ποιος ο ρόλος του κράτους και με ποιον τρόπο πρέπει να γίνεται η παροχή των υπηρεσιών αυτών; Υπάρχει δικαίωμα άρνησης παροχής τέτοιων υπηρεσιών;

Τα δικαιώματα

Τα δικαιώματα του παιδιού αναπτύχθηκαν, στην Ελλάδα και διεθνώς, σταδιακά τις τελευταίες δεκαετίες γύρω από την έννοια της ευαλωτότητας και της ειδικής προστασίας που απαιτείται λόγω της ηλικίας, ως ειδικός κλάδος των δικαιωμάτων του ανθρώπου. Ιδιαίτερη πτυχή των δικαιωμάτων του παιδιού αποτελεί το δικαίωμα στην εκπαίδευση όπως κατοχυρώνεται από δύο βασικά νομικά κείμενα: το άρθρο 16 του Συντάγματος και το άρθρο 28 της Διεθνούς Σύμβασης για τα Δικαιώματα του Παιδιού (ΟΗΕ, 1989, επικυρώθηκε στη χώρα μας με τον ν. 2101/1992, ΦΕΚ Α' 192). Το δικαίωμα στην εκπαίδευση ουσιαστικά αποτελεί προέκταση και υλοποίηση του δικαιώματος στην ανάπτυξη της προσωπικότητας, όπως το εγγυάται γενικότερα το Σύνταγμα (άρθρο 5) και ειδικότερα σε συνάρτηση με το σκοπό της εκπαίδευσης η ανωτέρω αναφερόμενη Διεθνής Σύμβαση (άρθρο 29). Στο πλαίσιο αυτό, η κοινωνική ένταξη μέσα από την εκπαίδευση, η γνώση της γλώσσας του κράτους υποδοχής, αλλά και της μητρικής γλώσσας αποτελούν ζητούμενα της νομικής προστασίας των αλλοδαπών, άρα και των προσφύγων. Θα πρέπει να προστεθεί ότι, συχνά η ανηλικότητα, ως κατάσταση γενικής ευαλωτότητας του παιδιού μπορεί να επιβαρύνεται από ιδιαίτερα χαρακτηριστικά ειδικής ευαλωτότητας: χρόνια ασθενείς, ανάπηροι, και ασυνόδευτοι ανήλικοι αποτελούν υπο-κατηγορίες ανήλικων προσφύγων που έχουν ειδικές ανάγκες κατά την απόλαυση του δικαιώματος στην εκπαίδευση και συνεπώς δημιουργούν ειδικές υποχρεώσεις στο κράτος.

Κρίσιμος δείκτης για την αξιολόγηση των δικαιωμάτων του παιδιού είναι *το βέλτιστο συμφέρον (best interest) του παιδιού*, σύμφωνα με τη Σύμβαση για τα Δικαιώματα του Παιδιού (άρθρο 3). Το «συμφέρον του παιδιού», λοιπόν, αποτελεί το κριτήριο για τον τρόπο εφαρμογής των εκπαιδευτικών δικαιωμάτων που θα πρέπει να λαμβάνει υπόψη του ο νομοθέτης αλλά και η κυβέρνηση κατά την εφαρμογή εκπαιδευτικών πολιτικών.

Οι υποχρεώσεις του κράτους και η εφαρμογή του δικαιώματος

Το κράτος οφείλει να παράσχει εκπαίδευση στους πρόσφυγες στο πλαίσιο καταρχήν του δημόσιου σχολείου στην 10ετή υποχρεωτική εκπαίδευση (νηπιαγωγείο – δημοτικό - γυμνάσιο) και στην προαιρετική 3ετή εκπαίδευση (λύκειο). Οι βάσεις του πλαισίου αυτού βρίσκονται στον ν. 1566/1985, και υλοποιούνται μέσα από τις υπάρχουσες δομές και σχολικές μονάδες. Τα σχολεία αν χρειαστεί, μπορούν να επεκταθούν με τον κατάλληλο τρόπο ώστε να καλύψουν ανάγκες που θα ανακύπτουν ανάλογα με ειδικές συνθήκες, βλ. άλλη μητρική γλώσσα, πολιτισμικό υπόβαθρο, κοινωνικός αποκλεισμός.

Με τον ν. 4415/2016 (ΦΕΚ Α 159) «Ρυθμίσεις για την ελληνόγλωσση εκπαίδευση, τη διαπολιτισμική εκπαίδευση και άλλες διατάξεις» βελτιώθηκε αισθητά το ανεπαρκές προηγούμενο νομικό καθεστώς, που είχε επιχειρήσει ανεπαρκώς να θέσει ο ν. 2413/1996 (ΦΕΚ Α 124) σχετικά με τα διαπολιτισμικά σχολεία. Στα δημόσια σχολεία ως γλώσσα διδασκαλίας ορίζεται η ελληνική αλλά προβλέπεται και η διδασκαλία άλλης γλώσσας (άρθρο 21 παρ.9, ν. 4251/2014) όταν το απαιτούν οι γλωσσικές ανάγκες των μαθητών. Ενδεχομένως θα πρέπει να προβλεφθεί μελλοντικά μια κάποια θεσμική ρύθμιση στην οποία θα αναφέρεται και η διδασκαλία «σε άλλη γλώσσα» και όχι μόνο «της άλλης γλώσσας». Η παροχή εκπαίδευσης στα παιδιά μετανάστες και πρόσφυγες ασφαλώς εντάσσεται στο ειδικότερο πλαίσιο των διαπολιτισμικών σχολείων και του νομικού πλαισίου διδασκαλίας της ελληνικής ως ενισχυτικής διδασκαλίας που παλαιότερα απευθυνόταν σε παλινοστούντες και μετανάστες μαθητές (βλ. ν. 2413/1996 για τα διαπολιτισμικά σχολεία), με γνώμονα πάντα το συμφέρον του παιδιού.

Σύμφωνα με Άρθρο 20 του νέου νόμου, η «Διαπολιτισμική Εκπαίδευση αφορά στη δόμηση των σχέσεων μεταξύ διαφορετικών πολιτισμικών ομάδων με σκοπό την άρση των ανισοτήτων και του κοινωνικού αποκλεισμού». Σκοπός μεταξύ άλλων, του διαπολιτισμικού σχολείου είναι η ενίσχυση της δημοκρατικής λειτουργίας του σχολείου στη βάση του σεβασμού των δημοκρατικών αξιών και των δικαιωμάτων του παιδιού, η εκπόνηση κατάλληλων σχολικών προγραμμάτων, σχολικών βιβλίων και διδακτικών υλικών, και η αντιμετώπιση των αρνητικών διακρίσεων που δημιουργούνται με βάση τις πολιτισμικές διαφορές, την ξενοφοβία και τον ρατσισμό. Μάλιστα, το άρθρο 38 εξουσιοδοτεί τους υπουργούς Παιδείας και Οικονομικών με κοινή τους απόφαση να ιδρύουν δομές υποδοχής για την εκπαίδευση των προσφύγων, να καθορίζουν την οργάνωση, τη λειτουργία, και το πρόγραμμα της εκπαίδευσης σε ειδικές δομές που θα παράσχουν εκπαίδευση, καθώς και τα κριτήρια και τη διαδικασία στελέχωσης των δομών αυτών. Έτσι σε εκτέλεση της διάταξης αυτής, με την Κοινή Υπουργική Απόφαση με αριθμ. 152360/ΓΔ4, (ΦΕΚ 3049 Β, 2016), «Ίδρυση, οργάνωση, λειτουργία, συντονισμός και πρόγραμμα εκπαίδευσης των Δομών Υποδοχής για την Εκπαίδευση των Προσφύγων (ΔΥΕΠ), κριτήρια και διαδικασία στελέχωσης των εν λόγω δομών» ιδρύονται δομές υποδοχής για την εκπαίδευση των προσφύγων (ΔΥΕΠ), από το σχολικό έτος 2016-17 οι οποίες θα λειτουργούν, εντός των σχολικών μονάδων ή στα κέντρα φιλοξενίας προσφύγων. Οι δομές αυτές αποτελούν παραρτήματα των υφιστάμενων παρακείμενων σχολικών μονάδων σε επίπεδο νηπιαγωγείου, δημοτικού σχολείου, γυμνασίου, ή λυκείου.

Σε εκτέλεση του πλαισίου που αναπτύχθηκε για τις ανάγκες των παιδιών προσφύγων, με την απόφαση του Υπουργού Παιδείας 131024/Δ1 (ΦΕΚ Β 2687/2016) ορίζονται Ζώνες Εκπαιδευτικής Προτεραιότητας (ΖΕΠ), ιδρύονται Τάξεις Υποδοχής στις ΖΕΠ, Ενισχυτικά Φροντιστηριακά Τμήματα στις ΖΕΠ και Δομές Υποδοχής για την Εκπαίδευση των Προσφύγων στις ΖΕΠ (Δ.Υ.Ε.Π. ΖΕΠ) σε σχολικές μονάδες Π.Ε. Η λογική του νέου πλαισίου εντάσσεται στην ιδέα της διαπολιτισμικής αγωγής με στόχο την ένταξη, με τρόπο ομαλό και ισότιμο στο ελληνικό εκπαιδευτικό σύστημα οι αλλοδαποί μαθητές, καθώς τεκμαίρεται ορθά ότι δεν έχουν την ελληνική ως μητρική γλώσσα και ως εκ τούτου δεν μπορούν να ανταποκριθούν στις γλωσσικές απαιτήσεις της τάξης που αντιστοιχεί στην ηλικία τους. Το θεσμικό σχήμα θεσμικής και διδακτικής παρέμβασης για τους μαθητές που δεν μπορούν να ανταποκριθούν στις γλωσσικές απαιτήσεις της τάξης που αντιστοιχεί στην ηλικία τους έχει τις εξής μορφές: Τάξη Υποδοχής Ι - Τάξη Υποδοχής ΙΙ - Φροντιστηριακό Τμήμα. Ο Σύλλογος διδασκόντων κάθε σχολικής μονάδας Πρωτοβάθμιας Εκπαίδευσης, έχει το καθήκον να σταθμίσει τις ειδικές εκπαιδευτικές ανάγκες των μαθητών και τις δυνατότητες της σχολικής μονάδας, ώστε να επιλέξει εκείνο το σχήμα στο οποίο θα ενταχθούν. Οι ΤΥ και το ΦΤ λειτουργούν με βάση τις αρχές της Διαπολιτισμικής Εκπαίδευσης, ώστε να συμβάλλουν στον εμπλουτισμό της μαθησιακής διαδικασίας όλων των μαθητών της σχολικής μονάδας, αποτελώντας τον πυρήνα για τον σχεδιασμό και την οργάνωση εκπαιδευτικών δραστηριοτήτων και δράσεων, δηλαδή 1. Της αναγνώρισης, του σεβασμού και της αποδοχής της γλωσσικής και πολιτισμικής ετερότητας των μαθητών, και 2. Της αξιοποίησης της γλωσσικής και πολιτισμικής ετερότητας των μαθητών ως παράγοντα μάθησης για όλους τους μαθητές. Στη διαδικασία εκπαιδευτικής ένταξης κρίσιμο ρόλο έχουν ο σχολικός σύμβουλος, ο διευθυντής, οι διδάσκοντες και ο σύλλογος γονέων.

Η διαδικασία παροχής εκπαίδευσης στα παιδιά των προσφύγων όπως έχει ήδη θεσμοθετηθεί και παρουσιαστεί συνοπτικά παραπάνω αποτελεί υποχρέωση του κράτους που υπαγορεύεται από διατάξεις αυξημένης τυπικής ισχύος, δηλ. του Συντάγματος και της Σύμβασης για τα Δικαιώματα του Παιδιού, όπως ήδη αναφέρθηκε. Το *συμφέρον του παιδιού*, αποτελεί την έννοια κλειδί για την επιλογή των δικαιούχων του δικαιώματος, και τον τρόπο εφαρμογής του αναφορικά με τους πρόσφυγες. Σε αυτό ενδεχομένως παίζει καθοριστικό ρόλο ο χρόνος διαμονής στην ελληνική επικράτεια ή η βεβαιότητα μετεγκατάστασης σε άλλο κράτος (ενδεχομένως γεννιέται υποχρέωση διδασκαλίας άλλης γλώσσας, π.χ. γερμανικά). Σε καμία περίπτωση πάντως δεν μπορεί να αρνηθεί κανείς το δικαίωμα των παιδιών αυτών στην εκπαίδευση και να παρακάμψει ή να υποσκάψει την θετική υποχρέωση του κράτους, και επικουρικά της τοπικής αυτοδιοίκησης, να υλοποιήσει την παροχή εκπαίδευσης.

4 Οκτωβρίου 2016